

Лучик В. В.

ЕТИМОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК ТОПОНІМІВ УКРАЇНИ

К : ВЦ «Академія», 2014.— 544 с.

Автор рецензованого словника В. В. Лучик, знаний у слов'янській ономастичній науці мовознавець, зробив широкий етимологічний огляд усього топонімного простору України, розпочавши від лімоніма *Авдієве озеро* та завершивши ойконімом смт. *Яцикове*.

Як зазначає сам укладач, у праці «пояснено походження 3700 сучасних та історичних топонімів», тлумачення яких розкрито в 2600 етимологічних статей. Топонімний матеріал, судячи із загального огляду, має рівнорозподільний характер: гідроніми, ойконіми, ороніми. Власне, вихід такої праці продиктований ще й певним громадянським обов'язком її автора не тільки перед фахівцями в галузі ономастики, а радше — перед суспільством. Адже видавці словника позначкою «довідкове видання» уможливають широкому загалу доступ до зрозумілого пояснення походження найвідоміших історичних географічних назв України.

На жаль, наші освітяни, студенти, учні, тобто цільова аудиторія словника, не мають достатніх широких філологічних, історичних, географічних знань, не кажучи вже про етимологічні підходи, щоб уміти правильно відчитати й усвідомити глибинну суть (первинне значення, мотивацію появи) тієї чи іншої пропріальної назви. І найбільшу небезпеку тут становить так звана народна етимологія, де незрозуміле походження тієї чи іншої назви інтерпретується на підставі власного життєвого досвіду. Подібний матеріал, звісно, є цікавим і опрацьовується та видається науковцями-фольклористами у вигляді збірок різного роду топонімних легенд та переказів¹. Ми, зрозуміло, не применюємо значення подібного матеріалу й для ономастів, адже його врахування почасти може вивести й етимолога на правильну інтерпретацію походження назви. Інша річ, коли з'являється друкована продукція словниково-довідкового характеру, зміст якої формують фахівці нефілологічних галузей із претензією на «правильне» розкриття етимології топоніма.

І тут треба завдячити науковій коректності В. В. Лучика, який, по суті, своїм «Етимологічним словником топонімів України»

спростовує й подає в етимологічно правильному руслі всі ті топоніми, які свого часу пробував пояснити М. Т. Янко в «Топонімічному словнику-довіднику Української РСР» (К. : «Рад. школа», 1973) та наступному його ж перевиданні — «Топонімічний словник України» (К. : «Знання», 1998), а за посиланням <http://www.toponymic-dictionary.in.ua/> можна перейти до електронної версії «Топонімічний словник України, 2009». Мовознавці, зрештою, мали б скласти подяку українському географу, педагогу та краєзнавцю М. Т. Янку не тільки за зібраний багатий і цікавий історично-етно-культурний матеріал, а також і за лінгвістичну сміливість у підході до тлумачення власних назв.

Тож у пропонованій рецензії ставимо собі за мету не аналіз кількості спростувань чи виправлення помилок географа та краєзнавця М. Т. Янка академічним ученим-мовознавцем В. В. Лучиком. Хочемо тут поділитися власними думками з приводу того, наскільки запропонована методика порівняльно-історичного аналізу, структура словникових статей, урахування новітніх вітчизняних і славістичних видань² допомогли авторові найповніше викласти, за його словами, «основні версії щодо походження топоніма».

Висловимо лише деякі міркування щодо етимологізації певних топонімів (зокрема ойконімів) з огляду на наявну в нашому розпорядженні історичну джерельну базу.

Так, назву населеного пункту *Вигода* (кол. *Пациків*), Дол. р-н, І-Ф. [АТУ³, 124] автор правильно виводить від апелятива *вигода* в його основному значенні: «те, що дає якийсь прибуток, зручність у чомусь, сприятливі умови» (с. 117–118) і наводить низку онімних підтверджень суміжних об'єктів. Порівняймо ще структурно й значеннєво близькі назви населених пунктів: укр. *Вигода* (Вн., Жт., Од., Тр., Хм.) [АТУ, 374]. Про цю «*Вигоду*» можемо сказати конкретніше, адже йдеться про назву спочатку корчми, а пізніше — і суміжних дворів, з яких утворилося поселення. Однак саме в такій фіксації ойконім *Вигода* засвідчений у 1883 р. (с. 117

¹ Див., наприклад: Писана криниця: топонімічні легенди та перекази українців Карпат / Зібрав і впоряд. В. Сокол.— Л., 1994.— 208 с.; Євшан-зілля: легенди та перекази Поділля / Зібрав та впоряд. П. Медведик.— Л., 1992.— 288 с.

² Див., зокрема: *Nazwy miejscowe Polski. Historia. Pochodzenie. Zmiany* / Pod. red. K. Rymuta i B. Czopek-Korciuch.— Kraków, 1996–2013.— Т. 1–9 (Ро-Q).

³ Список скорочень див. у кінці рецензії.

словника), хоча в джерелах він зазначений уже під 1578 р. як *Пацкивіс* (*Paszikow / Pasukow* [Zd. XVIII / 1, 82]). Важливішим видається, очевидно, аналіз первинної назви поселення, яка вказує, судячи з посесивної структури, на ім'я засновника чи першопоселенця **Пацка*. Антропонім трактуємо як демінутив із суф. -ик від вихідного *Паць* або ж від особової назви *Пачекъ / Пачикъ* [Морошкин, 148] з огляду на одну з фіксацій типу *Paszikow* (див. вище) + посесив на -овъ > -ів. В основі поданих антропонімів польська дослідниця А. Чапля⁴, аналізуючи що ж назву населеного пункту, вбачає особову назву (?) *Павель*. Ця назва простежується і в 1886 р. [SG, VII, 810]. Далі маємо її запис у 1905 р. як *Выгода / Wugoda* [ПГН, 13]. Потім знову йде її офіційне подання як *Пацкивіс* (*Paszuków*) у записі з 1931–1938 рр. [SMRP, 1236]. А в «Історії міст і сіл Української РСР. Івано-Франківська область» вказано, що с. *Выгода* було засноване 1883 р. на теренах сусіднього села *Пацкивіс*, яке з 1966 р. входить до його складу [ІМСУ(І-Ф), 215]. Тут явна помилка, адже с. *Пацкивіс* як першопоселення не могло бути поглинутим с. *Выгода*, що постало від групи будівель побіля корчми з однойменною назвою. При аналізі цього ойконіма радше маємо говорити про повернення населеному пункту *Выгода* його первинної назви, тобто *Пацкивіс*.

Стосовно назви міста *Теребовлі*, Терев. р-ну, Тр. [АТУ, 265], яку В. В. Лучик схильний розглядати «як посесив на *ъ від друз. антропоніма *Теребовъ*» (с. 468), то тут свого часу ми запропонували етнонімно-антропогенну версію походження *Теребовлі*, яку виводимо від племені *требовляни*. Появу цієї назви, на нашу думку, можна віднести до пізньої праслов'янської доби та структурно зарахувати до однієї з найпоширеніших слов'янських словотвірних моделей на -*ане* / -*ани* для етнонімів, утворених від основних топографічних об'єктів, у межах яких проживали давні етноси, як-от: **berž-ane* (< **bergъ*), **buž-ane* (< р. Буг), **moravj-ane* (< Морава), **rěč-ane* (< **rěka*) та реконструювати у формі **terbo(v+jь)-ane* > **terbovl'ane* із семантикою «жителі витереблених, розчищених під посіви територій» (відомо, що епентетичний *l* після губного приголосного є досить частим в основах багатьох давньоруських топонімів, напр.: *Браславль*, *Любомль*, *Переяславль*, *Путивль*, *Ярославль*)⁵.

Поряд із словниковою статтею, назвою гірського пасма *Гологори* (с. 159), на нашу думку, можна було б подати ще й історичний, контактний із названим оронімом (у межах Львівської області), ойконім *Гологори*, Зол. р-н, Льв. [АТУ, 179], згаданий ще в літо-

писах у записі: на *Гольхъ горахъ* 1144 р. [ПСРЛ, 2, 295], с. *Гольхъ горъ* 1231 р. [ПСРЛ, 1, 510] та в пізніших середньовічних джерелах: *Gologóry* (w. Lwów) 1440 р., *Gologóry* (Złoczyw) 1445 р., *Gologori* 1461 р., *Gologórki* (pn. Gologury), *de Gologory* 1488 р., *Gologory* 1768 р. [AGZ, II, 124; VI, 64; IX, 135; XIV, 9; XV, 253; XXIII, 576–577], *opidi Gologori* 1469, *Gologori* 1578 [Zd. XVIII / 1, 25, 62], *Gologóry* 1790 [RGL, 14]; *Gologóry* 1881 [SG, II, 675], *Гологуры / Gologóry* 1905 [ПГН, 15], *Gologóry* 1931–1938 [SMRP, 458], *Гологори* 1968 [ІМСУ(Льв.), 399]. Ойконім щодо ороніма (при правильному його тлумаченні автором: < *goli gori* — там же) вважати секундарним за часом виникнення, проте цікавим з огляду на давню локалізацію й залюднення цієї території.

Завершуючи огляд солідного академічного «Етимологічного словника топонімів України», хочемо наголосити на його важливому як науковому характері, так і зрозумілості, доступності та значній просвітницькій ролі для фахового й пересічного читача в Україні. Авторів ж, Василю Вікторовичу Лучику, бажаємо подальших здобутків на ономастичній ниві.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

- АТУ — Українська РСР : Адміністративно-територіальний устрій на 1 січня 1987 р. / Відп. ред. В. І. Кирненко, В. І. Стадник. — К., 1987. — 504 с.
- ІМСУ(І-Ф) — Історія міст і сіл Української РСР. Івано-Франківська область. — К., 1971. — 639 с.
- ІМСУ(Льв.) — Історія міст і сіл Української РСР. Львівська область. — К., 1968. — 979 с.
- Морошкин — *Морошкин М. Я.* Славянский именослов или собрание славянских личных имен. — СПб., 1867. — 213 с.
- ПГН — Русско-польский и польско-русский алфавитные перечни географических названий помещенных на карте Галиции и Буковины инж. Корнмана. — К., 1915. — 124 с. (60 с. + 64 с.).
- ПСРЛ — Полное собрание русских летописей. — М., 1962. — Т. 1–2.
- AGZ — Akta grodzkie i ziemskie czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego Bernardynskiego we Lwowie. — Lwów, 1868–1935. — Т. 1–25.
- RGL — Regna Galicie et Lodomeriae Josephi II et M. Theresiae augg. iussu... — 1790 r. Nomina Circulorum (numerus Chartae respondentia): 9. Przemysliensis; 10. Samborienfis; 11. Zolkievienfis; 12. Leopoliensis; 13. Stryenfis; 14. Złoczovienfis; 15. Brzezanyenfis; 16. Stanislavovienfis; 17. Tarnopolienfis; 18. Zalefczyckiensis.
- SG — Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich / Red. T. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski. — Warszawa, 1880–1902. — Т. 1–15.
- Zd. XVIII / 1 — Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. Ziemia Ruskie : Rus Czerwona / Opisana przez A. Jabłonowskiego. — Warszawa, 1902. — Т. 18. Cz. 1.
- SMRP — Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej z oznaczeniem terytorialnie im właściwych władz (...). — Przemyśl ; Warszawa, 1931–1938.

Я. РЕДЬКВА
(Чернівці)

⁴ *Czapla A.* Nazwy miejscowości historycznej ziemi Lwowskiej. Źródła i monografie 379. — Lublin, 2011. — S. 145.

⁵ *Редьква Я.* Теревовля етнічно-антропогенна vs. Теревовлі антропонімічної та «жертвовної» // Problems of modern philology, pedagogics and psychology. — London, 2012. — P. 144–149.